

Inheritance, custodian, heirs, gifts,  
s902(13) from estate.

BUKU YA 4.

K24/11

1  
27

16

NLZHALA.

H. E Ntonwisi

NLZIMANA YA 23.

Le'swi endliwaka hi va ndyangu loko ku nga si vekiwa  
Mudyandzhaka. Ndzimananya ya 1: Mulanguteri wa muti loko  
Mudyandzhaka a nga si fika.

396. Loko vuvabyi bya nkulukumba wa muti, byi ri kona e  
mutini vanhu va tshama va ri karhi va swi tiva ; xikame loko  
vuvabyi byi tsandza, ku nga ku love ka nkulukumba, vanhu va  
tivisiwa, kutani va ta e nkosini. Va muti ni la'va akelaneka na  
vona ni maxaka va xisati va tisa swakudya va fika va tshamisa  
e ndyangu wa muferiwa , kasi vavanuna vona va fikela laha ku  
tshamiseke kona vavanuna la'va teke kona e nkosini. Loko munhu  
loyi a ri ni vamakwavo va xinuna , wunwe wa vona u ta va a ri  
karhi a vona swa muti ; loko a siyile nwana wa xinuna, kumbe va  
hlayile, va ta languta hi mahlo le'swi endliwaka hi loyi tata  
wa vona lo'nkulu kumbe lo'ntsongo. Swilo hikwaswo swa mufi a swi  
khumbiwi, swi fanele ku tshama laha swi vekiweke kona; matlhari  
ni xihloka ni timbatlo ni swilo swinwana leswi a a tirha ha swona  
swi khumule hi rifu ra yena; Loko a ri n'anga na yona mirhi ya  
yena yi ta va yi khumile.

397 Swilo le'swi siyiweke hi mufi, ti nga tinguvu leti a a  
ti ambala ni swinwana ni swinwana leswi a a swi tirhisa, swa  
chavisa ku swi khumba hikuva va chava leswaku va nga ta khomiwa  
hi vuvabyi va fa ; na swona va chava ku swi tirhisa hi ku chava  
rona rifu, ni leswaku loko va swi vona swilo leswi swi va  
tsundzuxa mufi, hikokwalaho swi pfluxa nhlomulo.

398 Manguva lawa timhaka ti hundzukile swinene; swilo  
leswi vanhu va swi kota ku swi tirhisa. Ntsena swilo leswi  
swi fanela ku rhangha hi ku xuviwa ( swi haxiwa hi mirhi le'yi  
nga ta sivela ku khomiwa hi vuvabyi le'byi nga dlaya mufi ) ;  
kwalaho le'swi nga tirhisiwaka swi ta tirhisiwa, le'swi nga  
xavisiwaka swi ta xavisiwa. Ku fana ni khale, ni sweswi ku ni  
vanwana vanhu la'va nga hlweriki ku lulamisa timhaka ta muti;  
na swona ku ni vanwana la'va yimelaka ku hela ka lembe, kumbe  
tinhweti leti ti/hlayeke, masuku va lunghisa timhaka ta muti.

WGM

2

399 Ndzisana ya mufi he yena loyi a nga ni fanelo ya ku languta vana va makwavo ni ku va hlayisa hikuva i vana va yena. Ku hava unwana loyi a nga taka a huma kunwana e tlhelo, handle ka va ndyangu. Loko va nga ri kona hi tlhelo ra loyi wanuna, makwavo wa mukhegula loyi a siyiweke wa xinuna loko a ri kona hi yena kokwa wa vanhu loyi a nga swi kotaka ku ya tshamela ntirho lowu wa ku hlayisa muti timhaka ti kondza ti fikeriwa hi siku ra tona ra ku lulamisiwa.

400 Ntirho lo'wukulu wa mulanguteri loyi i ku pagalata la'va nga laha mutini (vasiyiwa) xivundza . Wa va khuthaza leswaku unwana ni unwana a tiendlela ntirho wa yena wa siku rinwana ni rinwana, a titsakerile; lomu a fanelaka ku pfuna wa pfuna, kambe a nga na mfanelo ya ku onha ni ku pfa a hangalasa swilo hi ku swi xavisa kumbe ku nyika, hikuva a hi swa yena swi ni veni va swona lava a khomeleke vona ntirho lowu. La'va karhataka u ni fanelo ya ku va tshinya, leswaku ku rhula ku va kona laha mutini.

401 Loko munhu a tirha ntirho lowu a nga languteri leswaku u ta hakeriwa; a hi ntirho wo tirhela xuma, i ntirho wa ndyangu. Munhu u endla ntirho lowu a ri karhi a ku : Ndzi endla swa mina. I muti wa makwerhu, i muti wa mina; Ndzo tiendlela swa mina.

402 Nkarhini lowu nkulukumba loyi hi yena loyi a amukelaka vanhu la'va taka e nkosini. U ta fanela ku vona leswaku hikwavo va kuma swakudya hi mfanelo. Loko ku tshuka ku fika la'vakulu tani hi hosi ya tiko (swa endleka loko mufi a vile munhu loyi a pfunaka e tikweni ) kuabe ndhuna ya muganga, kumbe vanwana la'va chavisaka laha ndyangu lowu, va tlhaveriwa huku kumbe mbuti hi laha swi fanelaka ha kona, swi nga vikeriwa mukhegula kutani swi endliwa. Leswi swifuwo leswi swi pamburiwaka e ka leswi a rindzaka swona munhu loyi, xinwana ni xinwana le'xi susiwaka ka swona ku endla ntirho wa nkosi lowu, u fanela ku swi tivisa mukhegula, hi yena a nga ta va mbhoni ya yena leswaku a ku onhiwanga nchumu, swilo/swi kona hikwaso, le'swi nga suka a swi tirha mfanelo ya muti lowu.

3

WGM

403 Siku nwini (lo'wuntswha) wa muti a vekiwaka ni ku kombiwa vanhu, swilo leswi swi ta kombiwa na swona leswi swi nga humisa xiswona. Loko ku va ni le'swi humeke hi ximatsi swi ta soriwa; kasi loko swi humile swinene hi tifanelo ta kona swi ta dzhunisa vito ra mulanguteri loyi.

404 Ndzimanyana ya 2. Nkhuvu wa ku vekiwa ka Mudyandzhaka.

Rifu ra munhu ri nyamisa muti wa yena ni swilo swa yena le'swi nga laha ndlwini ni vanhu va yena la'va nga laha mutini. Muti wu ta fanela ku basisiwa hi tindlela ta kona. Hi ku hambana ka vanhu, vanwana va hatlisa, kasi vanwana va hlwela. Loko lembe ri hundzile a ku nga ha vi na swiyila. Loko ku ta endliwa mpfuwa lowu, ku engiwa mabyalwa, swi nga swakudya swa vanhu, hikuva ku ta vitaniwa maxaka hikwawo. Ku ta ta ni vanhu vambe ku ta vona nwini lo'wuntswha wa muti, ni ku ta titwela loko ku ri karhi ku vulavuriwa. Vamakwavo va mufi ( va nga vakokwana na vona vahahani va swihlangi ) hi vona vini va mhaka leyi ; na swona yi nga ka yi nga endliwi va nga ri kona. Nkarhi wunwana swa endleka leswaku va nga rhambiwi; kwalaho swi komba xikanwe leswaku ku twanana a ku kona e xikarhi ka mindyangu leyi, ku ni vulwani (ka lwiwa).

405 Loyi a nga ta va yena Mudyandzhaka wa tiviwa hikuva hi yena nwana lo'nkulu wa xinuna wa yindlu le'yikulu loko wanuna loyi a tekile tshengwe. Loko a ri munhu wa nsati wunwe na swona swa tibya leswaku nuna loyi wa mativula kumbe mativula kusala e ka vavanuna hi yena loyi a nga ta sala e matshanwini ya tata wa yena loko a ta va a rhurhile laha misaveni. Hambiswi ri tano u fanele ku tivisiwa vanhu hi nnawu wa kona. E ka vanwana loko tata wa muni a nga si fa wa lerisa henhla ka nhundzu ya yena mukhuva lowu yi nga ta aviwa ha wona. Kutani siku leri loko ri fikile swi ta avisiwa xisweswo. A va awi koti ku tlula ku lerisa ka mufi hi ku chava makhombo la'ma nga humelelaka hikokwalaho ka ku tlula ku lerisa ka yena. Laha nkulukumba a lerisaka u vitana nwana wa yena wa mudyandzhaka a ku ka yena : Ndza femba, nhundzu leyi ndzi yi siyaka hi wena nwini wa muti. Kambe u ta teka homu yo karhi u nyika mani ( a nwi/vula hi vito ra yena). U ta teka yo karhi ya ntswele u yi nyika mani

WGM

na mani, hi leswaku loko yi veka mani u ta kuma rhole ra kona. Ku ni xuma xo karhi, xona xi ta tekisa mani wansati. Loko a hlayile a heta hi laha a swi lavaka ha kona, u ta ku : le'swi saleke i swa wena. Muti hi walovo. U hlayisa vamakwenu ni vamaana wa wena.

406 Kambe loko a fa a nga yi avanga endzhaka leyi, yi ta aviwa hi yena mudyandzhaka hi laha a nga ta swi sona ha kona loko a nyiketiwile hi vakulukumba va yena. Mhaka yo rhanga u ta fanela ku tamerisiwa tlhari ra mukhalabye tata wa yena. Hi yona nhonga, hi yona yi nga ta lwa ni le'swi nga ta rhandza ku ta hloha muti tani hi leswi na yena tata wa yena a a lwisa xiswona. Ndzhaku ka leswi a nga avela la'va faneleke hi laha a swi vonaka ha kona. Loko na swona a tsonana, a ku na loyi a nga ta vula nchumu, va to sola ntsena vanhu.

407 Munhu loko a fambile hi ndlela leyi, vanhu a va sala va rhurile laha mutini hikuva a va swi tiva leswaku munhu i xilo xa ngati, wa fa; a swi nga tali leswaku vanhu va tikarhata va ku va ya e mungomeni ku ya lava le'xi dlayeke munhu loyi. Hambi loko swi endliwile kunwana ni kunwana a swi nga andzanga. Kasi masiku lawa hambu xivavi le'xi nga dlaya munhu va xi vonile xi twala, vanhu va swi kota ku ya hlahluva va kuma noyi (mudlayi wa munhu loyi) .

408 Swiambalo ni swifunengelo swa mufi swinwana swi famba ni nwini waswona, hi leswaku u phutseriwa hi swona. Swinwana le'swi nga ha riki swa nchumu, swa tsukumetiva. Swinwana swi phakeriwa la'va fanelaka ku swi kuma. Loko swi yimisiwa, swi yimela masiku ya le mahlweni ngopfu, hi loyi a nga nkulukumba e timhakeni leti a nga ri kusuhi, kutani ku yimeriwa yena.

409 Munhu loyi u lo famba ku ya e tikweni le'rintswa lomu a nga ta ya hanya kona ku kotisa leswi a ha ri laha misaveni, hikokwalaho loko a lahliwa u khomisiwa timbewu ta tinxaka-xaka, a byeriwa ku ya rungula hikwavo la'va nwi rhangeleke mahlweni, va ri karhi va hlayiwa hi mavito/ya vona, a byeriwa ni ku ya rungula vanwana lava vona va nga va tiviki kumbe va va rivaleke. Loko a ri nkuma swakwe u ta lahliwa hi homu le'yikulu, a phutseriwa hi dzovo ra yona. Na swona u lahliwa e ndzeni ka

WGM

tshanga ra tihomu. Ku hoxiwa ni le'swi tsuvuriweke laha ko tsakama, kutani ku cheriwa mati leswaku a ta va laha ko titimela .

Ndzimanyana ya 3 . Ku suma e vukosini.

410. Loko munhu a lova wa sumiwa e vukosini; hi leswaku ku humesiwa enyimpfu ku ya sumiwa ha yona, va ku : Tivani nwina vukosi leswaku mani a nga ha ri kona. Hambi swi nga ya tivisiwa hi noma , loko ku nga humanga xanchumu xo ya vika ha xona, a ku sumiwanga. Ku suma swi endliwa hi ku hatlisa loko munhu a ha ku lova. Loko ku sala ku endliwa mihivani le'minwana, swona swi ta va swi herile. Ku miyela swi nga vuriwi mhaka i nandzu lowu vanhu va nga rihisiwaka.

411. Munhu ku vuriwa loyi a nga ni ndzhuti (nkumaswakwe) kumbe loyi a tiviwaka ni le vukosini yi nga ndhuna loyi a langutaka vanhu va hosi. Munhu ntsena loyi a nga ri ki na vito, a nga sumiwi, hi leswaku a swi na nandzu hambani a nga vikiwanga loko a lova. Nnawu wa nyimpfu na wona hi loko ku file Ndhuna ya muganga, loko a ri loyi a ngo tiviwaka ntsena vini va yena va nga ha suma hi mbuti ; kambe a swi endli nandzu'e ntsindza.

412 . Nnawu wa Xitsonga wa ha ri wa Xizulu . Na wona Machangana ya xiviri nnawu wa wona wa ha fambela kona e Xizulwini, ku hambana ka swona i ku hundzuka ka mikarhi, swinwana swi lahlekaka kutani ku nghena swinwana. Kunwana ku kombiwile leswaku Vatsonga la'va akelaneke ni Vasuthu e ka swinwana va landza Vasuthu . Swi tele laha Vatsonga la'vo tano va nga riki na hosi; kasi ku ni Vatsonga la'vo tano la'va akelaneke ni Vasuthu va ri karhi va ri ni hosi ya vona. Valavo vona va ha tirha Xitsonga xa vona hi ku tala hi laha va xi tivaka ha kona. Swa endleka leswaku loko ndhuna yi nga rhambiwi e timhakeni leti, yi endla nandzu e ka vini va nhloko. Ndhuna yi fanele / ku tivisiwa hikuva na yona yi ta fanela ku ya tivisa vantsindza; kasi loko yi nga tivisiwanga na yona yi nga ka yi nga swi koti ku ya tivisa vini va tiko; hikokwalaho a swi endlaka nandzu leswaku vanhu va ta chava ku miyela na swona, swi ri leswaku na yena swi ta nwi olovela ku hatla a ya vika hi mikarhi ni tifanelo ta kona.

WGM

413 Loko ndhuna yi rhambiwile kambe yi nga swi koti ku va kona yi ta fanela ku rhumela munhu loyi a nga ta ta yi twela le'swi nga ta vulavuriwa ni ku endliwa kona. Loko a nga rhumeli kambe a nkensile timhaka ta kona swi ta va swi lulamile. Leswi a a fanele ku va ni swakudya swa yena, swa ha to nwi landza kwale kaya ka yena, xi nga xikhuwana xa byalwa.

414 Mudyandzhaka loyi a hlawuriwaka u tiviwa hi vona vini va yena. Vuhosi a byi na mhaka kona loko ku nga ri ku amukela le'swi vuriwaka hi vini loko va vikeriwa, kutani va swi tiyisa.

NDZIMANA YA 24.

Maxaka ma hlengeletana ku veka mudyandzhaka ni ku lunghisa nazhaka.

Lozimanya ya 1. Nkarhi ya tinhlengeletano leti.

415 Ku vekiwa ka mudyandzhaka ni ku lunghisiwa ka ndzhaka i mhaka le'yikulu ngopfu na rona siku ra kona i siku le'rikulu swinene. Hikwavo la'vakulu va ndyangu lowu va fanela ku va kona, na wona maxaka va fanela ku va kona hikwavo. Leswi ku twanana ku nga tariki nkarhi wunwana vanwana a va swi koti ku ta hikokwalaho ka ku ka va nga twanani, swi ko swi endla rivengo le'rikulu e xikarhi ka mindyangu leyi leswaku va nga dyelani.

416 Mhaka ya nkhuvu lowu yi nga endliwa loko ku fikile nkarhi wa lembe ; a swi tali ku tlula kwalaho. swi nga ha va e hanshi ka lembe. Hambu vanwana va tshuka va ri kule, va nga va va swi kumile hi wona nkarhi lowu wa le hanshi ka lembe , ngopfu masiku lawa ku nga ni le'swi kotaka ku hatlisisa etimhaka./Loko ku rila mufi swi vqniwa leswaku masiku ma ringene, ni timhaka ti fanela ku lunghisiwa , ku vekiwa siku leri va nga ta fanela ku ta hlangana ha rona ku endliwa ntirho lowu.

417. Lo'nkulu wa vona hikwavo laha mutini loyi a nga yena mulanguteri hi yena loyi a nga tsundzuxaka hikwavo la'vanwana leswaku timhaka ti fanela ku lulamisiwa. Loko va hlangene va ndyangu, va yi vonile mhaka, va pimapimile hikwavo hilaha swi nga ta famba ha kona, va twanene, siku loko ri fikile va ta humesa mhaka.

WGM

418. Kambe loko vo na swi kamba-kamba, ku kumeka leswaku a va hlangani henhla ka maavele ya ndzhaka, hi yona kambe mhaka le'yi vangaka ku hlwela, hikuva fundzu ri fanele ku ntshunxiwa loko timhaka ti ta lulama.

419. Na kambe loko ku ri ni vuvabyi le'byi nga khoma wunwana wa lava vakulu, la'va nga vona vafambisi va timhaka, swa tlherisela siku e ndzhaku.

420. Mukhalbye Rhangane Malulake loko a ta lova a a lerisile leswaku loko a fa ku fanele ku vitaniwa nwana lo'nkulu wa hosi ya yena leswaku a va yena loyi a nga ta nwi lahla. Siku a lovaka swi kumeka leswaku loko varhumiwa va yile ku ya nwi vitana ku ta tirha ntirho lowu, swi kumeka leswaku u fambile, u vitaneriwile rifu ra nwana wa yena. Va swi kotile ku nwi lahla, kambe loko yi ri mitirho minwana le'yi fanelaka ku vulavuriwa ni ku lunghisiwa yi yimisiwa a ko a vuya; masuku ku vekiwa siku leri swi fanelaka ku hetisiwa hikwaswo.

421. Loko munhu a fambile ni tiko a ya aka kule ni vamakwavo, a hanya kona mikarhi yo leha a kuma swihlangi, swi kula a ri karhi a swi komba vamakwavo, vatata wa swona la'vakulu ni la'vatsongo, swi ko swi va vavanuna ni vavasati; loko a ngo vabya, va tivisiwa, va ko va kota ku ta fika, masuku a lova va ri kona, hikwato ti ta hatlisisiwa. "I matiku ku hambana", a swi tiviwi leswaku va nga ha kuma kambe nkarhi wa ku tlhela va hlangana ku lulamisa timhaka, swo tala ku endliwa xikanwe.

8 422. Kambe loko vo na ya vika vuvabyi va hlwela ku ta vuvabyi byi ko byi tsandza, swi ta yinela nkarhi lowu va nga ta swi kota ha wona ku ta fika. Loko va kota ku ta fika, va ta ta va lulamisile hikwaswo leswaku ku nga ha sali nchumu e timhakeni leti; loko va tlhela va ta hangalaka va hetile ntirho hikwawo wa ku komba vudyandzhaka ni ku lulamisa ndzhaka.

423. Mahlekete u hlwerile ku nyikiwa xitshamo xa yena xa vudyandzhaka hikokwalaho ka ku hlwela ka tata wa yena lo'ntsongo ku ta fika loko a vitaneriwile vuvabyi bya hosi ya yena byi ko byi tsandza, masuku na swona a ta ta ku hundzile mikarhi yo lehanyana hi kokwalaho ka vukule bya leswi a va akisile xiswona.

WGM

Ndzimanyana ya 2. Vanwana va la'vakulu vini loko va nga tanga.

424. Mhaka le'yi nga sivela leswaku va ta yi fanela ku twakala; va nga siveriwa hi vuvabyi. Loko swi ri tano ku vonaka leswaku va hlwerile ku ringana e mhakeni leyi va ngo rhumela rito ni timhaka leti va nga vaka na tona. Na kambe va nga va va khunguvanyisene, na swona sweswo va ngo khongotelana leswaku va nga onheli nwana hikokwalaho ka vulwani lebyi va karhiki va dyondzisaka vana leswaku byi nga tshuki byi va kona hikuva byi dlaya mindyangu ni ku yi hangalasa.

425. Ndzimanyana ya 3. Loyi a vitanaka maxaka ; vona vini va ndyangu. Hosi ya mufi kumbe tihosi ta yena loko va ri kona, ni tindzisana ta yena ni vamakwavo va xisati ndzhaku ka vona maxaka, hi vona la'va fanelaka ku va kona. Hi vona va lulamisaka ni ku twanana va boha timhaka hi laha ti fanelaka ku yima ha kona.

426. Ku hlengeletana vanhu vo tala ngopfu e mpfuweni lowu, ngopfu-ngopfu swi ya hi ku tsindza (vukulu) ka munhu loyi a feke, kambe loko yi ri mhaka ya loyi a nga ta kombiwa vanhu leswaku hi yena nwini wa muti loy'a seleke na kona ku aviwa ka nhundzu swi endliwa hi vona vini va xiviri.

9 427. Leswi mukhalabye a nga fa vana va lo sala e rivaleni. Nkulukumba loyi a nga va a duile milandzu ya vanhu, kutani a va tivi loyi va fanelaka ku ya londza yena; na swona a nga va a ri ni la'va nga nwi dyela swuma na vona a va tivi loyi va nga ta nyika yena, kwalaho swa fanela leswaku ku hatlisiwa ku twarisiwa leswaku loyi a nga yena nwini wa muti i mani. Muvulavuri e nhlengeletanweni leyi hi loyi a nga henhla ka vona hikwavo laha mindyangu.

428. Loko ri ri siku ra nhlengeletano ya ntirho lowu vo vulavula va kanetana va ko va ya hlangana, siku ri vekiwa. Kasi loko va twanene nkulukumba wa vona yena u ta fanela ku ya e mahlweni ni ku lunghisa swa ku amukela vuyeni, ku nga ku lunghisa swakudya. U ta vulavula ni mukhegula wa muti, yena u ta nwi komba tingula ta mufi, kutani u ta nusa kona mavela a va nyika leswaku

WGM

va ta endla byalwa vanhu va ta tima torha loko va tile siku hulu.  
Nwini wa muganga wa rhambiwa loko ku hetisiwa timhaka leti.

429 Loko munhu a ri ni tiyindlu le'tinyingi, hi leswaku vavasati la'va hlayeke, na swona a ri ni swihlangi (vavanuna) ku nga va ni ku karhata kwalaho. Kasi loko a ri ni nsati wunwe ni vana va yena a ku na ku vulavula.

430. Vana va nga vangana vudyandzhaka va ri karhi va ri va tiyindlu le'ti haubaneke; kambe vakulukumba va ta nghena e xikarhi ku lamula. Nwana lo'nkulu wa yindlu le'yikulu hi yena loyi a fanelaka ku sala a risa muti wa tata wa yena, hi yena nwini wa nhundzu le'yi nga siyiwa hi mukhalabye, yi fanela ku va ni muhlayisi loyi a nga ta yi tirhisa ku pfuna ndyangu ha yona. Kutani va ta veka yena ni ku nwi laya tifanelo ta mudyandzhaka.

431. E ka la'vanwanaloko a ri kona loyi a ringetaka ku vanga, a lave ku tiveka ku va mudyandzhaka u byeriwa ntsena leswaku yena a nga na fanelo, u fanela ku miyela hikuva loko a pfuxa dzolonga va ta tirha na/yena; na swona va ni matimba ya ku nwi susa laha mutini a ya aka wa yena kunwana loko a nga rhandzi ku hanyisana ni vamakwavo hi ku rhula.

432. Vuntswaka bya miti va byi tiva, va tshamile va ri karhi va byi xiya, kutani a va nga pfumeri leswaku byi onha muti. Na swona loko byi lava ku pfuxiwa hi vanwana va la'vakulu la'va fanelaka ku vona etimhaka ni ku pfuna ku ti fambisa hi ku lulana, valavo a va nga pfumeleriwi ku enghena e makungwini loko ku vulavuriwa ku veka nwana e ndhawini ya tata wa yena.

433 Munhu loko a tekile tshengwe, (vasati vo tala) ku landzelelana ka vona ka tiviwa. Ku ni nsati lo'nkulu, nwini wa muti, ku ni nhlantswa ya yena. Yoloye a nga sala a ri matshanweni ya nsati lo'nkulu loko yena yoloye a file a nga ri na vana, kumbe a ha hanya kambe a nga ri na vana. Yoloye a nwi hlantswelaka hi yena loyi a tekaka ndzhawu ya yena. Loko na swona a ya teka kunwana laha ku nga ri ki ka vunhlantswa, yindlu yoloyo yi ta va ya vurharhu laha ku landzelelaneni. Kambe na swona yindlu yinwana yi ni xuma xa yona. (Tiyindlu a ti dyelani).

WGM

434. Hanyana u file a siya tinoni ta ntlhanu. Nsati lo'nkulu a a nga ri na nwana wa xinuna. Nhlantswa ya yena a yi ri ni vavanuna vambirhi. Nsati wa vurharhu a a ri na vavanuna va mune kasi la'vambirhi vo hetelela a va ri na vavanuna vambirhi-mbirhi. Hikwayo mindyangu leyi a yi ri ni vavasati. Masiya na Jamela na Mavambe va nga va makwavo va Hanyana, loko va vulavurile hi ta loyi a nga ta va e matshanwini ya tata wa vona, hi loko va veka Gezana, nwana lo'nkulu wa nhlantswa, kutani loko ku hlengeletaniwile va humesa Gezana a tshamisa e sangweni; Masiya a vulavula a ku : Namuntlha hi hlengeletene ku ta mi komba loyi a nga yena nwini wa muti wa Hanyana. Hi yena Gezana loyi mi nwi vonaka kwalaha sangweni. Ku sungula namuntlha hi yena loyi a nga ta hlayisa muti wa Hanyana. Timhaka hikwato ta muti lowu ti ta tiviwa hi yena, ti ta/lulamisiwa hi yena. Nwina vamakwavo mi languta yena, hi yena tata wa nwina ku sungula namuntlha. Hikwaswo swi byeriwa yena, hina vatata wa nwina na yena hahani wa nwina hi to mi pfuna loko yena a hi kombela e ka le'swi nga ta nwi tsandza.

Indzimananyana ya 4. Nhlengeletano ya ku veka mudyandzhaka.

435. Siku leri ku hlengeletaniwaka ha rona swakudya swi ta va swi lulamile; byalwa byi ta va byi virile, homu yi ta va yi tlhaviwile na swona swifuwana le'switsongo leswaku vunyingi le'byi nga ta ta va ta kuma swakudya. Mavuswa na wona madleke hikwaswo swi ta va swi ri kona leswaku vanhu va nga suki va rila ntlala. Vanhu va hlengeletana e rivaleni e mahlweni ka yindlu ya nsati lo'nkulu, yena mana wa loyi a vekiwaka. Ku andlariwa sangu e hansi, e xikarhi ka nhlengeletano, yena mudyandzhaka a tshamisa e henhla ka rona, laha va nwi vonaka hikwavo.

436. Munhi loyi a nga ta vulavula hi yena makwavu wa mufi, a nga yena tata wa vana lava. A nga yena loyi namuntlha a ringetaka ku luleka muti wa makwavu mufi. Marito ya yena ma tala ku fana ni lawa: Ku hlengeletana ka hina namuntlha ku vangiwile hi rifu; kambe ku fa vanhu ku sala vanhu. Makwerhu u file, a nga ha ri kona; hambu swi ri tano wa ha hanya hikuva u siyile vana. Namuntlha nozi mi komba nwana wa yena loyi mi nwi vonaka kwalaha

WGM

henhla ka sangu , hi yena loyi a nga ta va nwini wa muti ku sukela nkarhi lowu wa siku ra namuntlha. Nwana loyi u sungule ntirho lo'wo nononhwa wa ku byarha e makatleni timhaka ta muti lowu. Ku ni milandzu le'yi fanelaka ku rihwa, swi langutele yena ; ku ni milandzu le'yi fanelaka ku londziwa, hi yena loyi a nga ta fanela ku khoma nhonga a famba a londza swuma leswi ; hi yena a nga ta vona loko mavabyi ma karhata, ku famba a lava tin'anga. Hi yena loyi a nga ta hlayisa xuma lexi tata wa yena a nga xi siya leswaku xi ta kota ku ya mahlweni ku hlayisa ni ku pfuna ndyangu. Mina ndzi tata wa yena, ndzi ta swi kota ku nwi pfuna lomu a nga ta lava ku pfuniwa loko ku ri ni swo karhata. Kambe ndzi le tlhelo, nhonga ya le kule a yi lamuleri .

12 437. Loko mukhalabye a tshamisa e hansi yo mhaka yo sungula ku ta twala nkulungana, wu nga wona lowu vulaka ku nkhenza timhaka le'ti nga vulavuriwa ni ku endliwa.

438. A hi yena ntsena loyi a fanelaka ku vulavula, va fanela ku va kona la'va seketelaka ku vulavula ka yena. Kwalaho swi ta fanela leswaku hahani wa vona na yena a vulavula m'ehleketo ya yena. Handle ka yena ku nga ha vulavula hambu a ri malume wa vana, a nga kokwa wa vona. Na yena wo tala ku vulavula ku nkhenza loko timhaka ti swi kotile ku ka ti lulama, ti hetisiwa vanhu hikwavo va ti vona va ti twa.

439. Le'swi nga endleka e ku vekiwani ka mudyandzhaka wa ka Musengi swi fambisile leswi : Vanhu loko va hlengeletene ku tisiwile vana va Musengi va khume na mune, va xisati a va ri ntlhanu na wunwe, kasi va xinuna a va ri ntlhanu na varharhu. Ku andlariwile gungu e xikarhi ka mukhumbhi ku tshamisisiwa Hatlane nwana lo'nkulu wa yindlu le'yikulu ya Musengi , vamakwavu hikwavo va tshamisa e hansi kusuhi na yena. Dlayeni, ndzisana ya ya Musengi, a komba leswaku hi nhlengeletano leyi va tile ku ta komba ni ku lulamisa matshamele ya vana va hosi ya yena.

440. Vana la'va siyiweke hi makwerhu hi valava mi va vonaka kwala va khume na mune loko ku katsiwa ni vaxisati. Vavanuna hi valava mi va vonaka kikwavo, a ka ha ri na wunwana e handle ka

WGM

lava. Sweswi-ke ma nwi vona loyi a tshamiseke e sangwini, yena Hatlane, hi yena a nga hosi ya muti lowu ku sungula namuntlha siku leri  $\frac{1}{2}$  Vamakwavu hikwavo va ta languta e ka yena, hi yena tata wa vona sweswi. Timhaka hikwato ta muti lowu ti le mavokweni ya yena. Hambi ndzi nga tivi hikwaswo le'swi nga kona, ndzi mi byela leswaku milandzu hikwayo leyi yi nga dyiwa hi tata wa nwina loko a ha hanyela muti lowu yi ta rihiwa hi yena Hatlane ; milandzu hikwayo leyi yi nga dyiwa hi vanhu e ka mukhalabye yi ta londziwa hi yena Hatlane , hi yena a fanelaka ku khoma nhonga a famba a londza xuma lexi. Mavabyi loko na ri kona hi yena loyi a nga ta lava/tin'anga , timhaka loko ti ri kona to karhata ti fanele ku kombiwa yena. Nwina vamakwavu hikwenu mi fanele ku pfunana na yena, mi twanana leswaku muti wa tata nwina wu nga ti tshuka wu hlanhleka wu hangalaka.

13

441. Dlayani loko a hetile ku vulavula a tshamisa e hansi. Xikanwe ku twakala nkulungwana lo'wu biwaka hi hahani wa kona yena Ndlhovukazi a komba ku nkhenza ni ku tiyisa marito la'ma humeke e nonweni wa Dlayani.

442. Malme wa vona a a ri kona e nhlengeletanweni leyi. Hi yena loyi a nga va ni rito. A vulavula Lodova a ku : "A hi ku saseka loko timhaka ti fambisiwa hi milawu ya kona ; mhaka leyi yi hi tsakisa ngopfu nwina vana va makwerhu mana wa nwina. Loko mi ya kumile swinene marito ya tata wa nwina, mi ya khomile, mi ta tirha ha wona, muti lowu wu ta tiya, wu nga ka wu nga hangalaki. Va ta va kona la'va nga ta ringeta ku karhata; ku ta sungula vona vamanana wa nwina va mi lwisa. Va ta mi byeletela swo ka swi nga twali, va vanga vukulukumba. I vavasati , loko mo yingisa vona mi ta mi hangalasa muti. Na vona va ri "a swi onhake hi fana" a hi ku tala ka vona, loko mo yingisa vona mi ta va mi hlanhla muti wa tata wa nwina. khomani marito ya tata wa nwina Dlayani, mi tirha ha wona, mi ta swi vona leswaku muti wa mukhalabye wu ta tiya wu hanya hi ndlela leyi yena a a wu hanyisa ha yona.

443. Dodova loko a hetile ku vulavula a tshamisa e hansi, vavasati va ba mikulungwana, ku twala huwa ya ku tsaka laha mutini, masuku ku hangalakiwa, ku dyiwa ku nwina ku tsakiwa

14 444. Nhlakati, hosi ya vana va Dabulamanzi loko a vekiwa matshanweni ya tata wa yena hikuva a a ri yena nwana lo'nkulu ka yindlu le'yinkulu/ya Dabulamanzi, timhaka ti fambisile/xileswi. Ku hundzile ntlhanu wa tinhweti loko mukhalabye a file, va ri karhi va lungisa ku ta hlangana ka vona ku tivisa leswaku nwana loyi hi yena a nga ta sala a hlayisa muti wa tata wa yena hikuva a ri yena mudyandzhaka. Ku vekiwile siku kwala nhwetini leyi ya vuntlhanu, kutani loko ri fikile vanhu kunene va ta hlengeletana. Nwanongoti hosi ya Dabulamanzi a a ri yena loyi a a fambisa timhaka ta muti wa ndzisana ya yena loyi a nga lova. A ku engiwile byala byo tala ngopfu hikuva Dabulamanzi a a ri munhu. Ku tlhaviwile homu, tinyimpfu timbirhi ni mbuti. Swakudya a swi tele ngopfu. Mavuswa a ma hlayiwi i swakudya swa masiku hikwawo. Nwanongoti a hlengeleta va ndyangu mixo wa siku lero, va twanana henula ka Nhlakati, masuku loko va hetile ku huma sangu ri ya andlariwa e xivaveni xa yindlu ya mana wa yena, a tisiwa kona hi Maganu makwavu wa yindlu le'yitsongo a nwi tshamisisa e sangweni, vamakwavu hikwavo va tshamisa e hansi va nwi rhendzela.

445. Nwanongoti a suka a yima a koveta vanhu leswaku va miyela. Loko va te ntsee, a sungula a ku : "hikwenu mi tiva mhaka le'yi nga hi hlengeleta kwala. Makwerhu u file, a nga ha ri kona, kambe u kona hikuva u siyile vana va yena. Owa fanela leswaku ku huma wunwe e xikarhi ka vona loyi a nga ta fanela ku risa muti tani hi leswi tata wa vona a a endlisa xiswona. Kutani vana va yena hi volava mi va vonaka va kona hikwavo; hi ringetile ku va hlengeleta leswaku loko ku endlwa mhaka le'yikulu leyi yi endleka va ri kona hikwavo, va yi vona hi mahlo ni ku yi twa hi tindleve. Kutani-ke xikwembu xi katekisile va swi kotile ku va kona hikwavo ka vona hi siku le'ra namutlha. Ma nwi vona hikwenu loyi a tshamiseke e sangweni. Hi yena Nhlakati. Ku sungula namutlha nkarhi wolowu ndzi vulavulaka

WGM

15 hikwenu swi tiveni leswaku ndzi nwi nyiketile ntirho wa yena, hi yena hosi ya muti lowu wa Dabulamanzi. Nwina hikwenu vana va makwerhu loyi a nga lova langutani makwenu loyi Nhlakati, hi yena tata wa nwina, mi nwi yingisa, mi tirhisana na yena hi/xichavo tanihi leswi a mi swi endla e ka tata wa nwina Dabulamanzi. Maganu i nkulukumba hi ku velekiwa, kambe i ndzisana le tindlwini. Mi swi vonile loko Maganu a nwi tisa laha a nwi tshamisisa e sangweni ; swi endliwile hi mina ku mi komba leswaku a hi vukulu bya ku velekiwa, nnawu wa hina wu seketela vukulu bya tiyindlu. Mana wa Nhlakati i hosi ya muti; hikwaswo le'swi nga laha mutini hi yena a nga swi tirha ni nuna wa yena loyi a nga lova. Mana wa Maganu loko a ta ta laha mutini va kanerile swinwe leswaku a ya tekiwa ; kune u yile a ya tekiwa a ta ta kuma mhani wa Nhlakati a ri kona, hi yena a nga nwi amukela ni ku nwi komba swa muti lowu. Hikokwalaho swi tiveni nwina hikwenu, na nwina vanhu leswaku mudyandzhaka hi yena Nhlakati.

446. Ku sungula namutlha milandzu hikwayo ya muti lowu yi ta tengiwa hi yena, a pfunana na nwina vamakwavo . Tata wa nwina u pfunile vanwana vanhu hi ku va lomba mali loko va ri milandwini; hi ku va lomba mbuti kumbe nyimpfu ku tintshunxa e mapindzeni ya milandzu, xuma lexi xi ta londziwa hi Nhlakati. Tata wa nwina na yena u lombile swinwana e ka vanwana , na swona leswi swi ta fanela ku rihiwa hi yena. Hi yena loyi a nga ta fanela ku mi lwela nwina vamakwavu hi ku vona leswaku xuma xa yindlu yinwana ni yinwana xi dyiwa hi yindlu ya xona. Hambi loko swi nga huma hi ku pfunana, mi fanela ku nwi pfuna ku vona leswaku swilo leswo swi tlhelela e kays ka swona. Wena Nhlakati u fanela ku hlalisa vamanana wa wena na vona vamakwenu; loko va vabya va lavele tin'anga, loko va ri ni ndlala wa va singilela. Loko va dyohelana u fanele ku tshinya loyi a nga ni nandzu. Na nwina vavasati mi tiva ku tlhandlamana ka nwina ka ku ta laha vukatini ; mi fanele ku chavana. Loko mi hanyisa sweawo mi ta kuma ku rhula laha mutini, swi ta hi tsakisa hina va tata wa nwina. Mi chava ku va ni vuheveheve ni vamanana wa nwina. Va ta mi hambanisa, va ta hlanhla muti wa Dabulamanzi. Vavasati va karhats. Mi fanele ku va tlhariha ngopfu,

WGM

16

loko va mi byela le'swi/nga riki swona mi f'nele ku ala; loko mi pfumelela mi ta wela e khombyeni. Vasuthu va ri ; Loko ti #hangeriwa hi ntswele e mahlweni ti wela e riweni. ni leswaku laha timhaka ta kona ti fambisiwaka hi wansati muti wa kona wu ta onhaka.

447. Mana wa Maganu a ba nkulungwana loko mukhalabye a hetile ku vulavula, kutani, vavasati hikwavo va ba mikhulungwana ku kombisa ku nkhenisa ka vona e ka timhaka le'ti nga vulavuriwa ni ku endlwa.

448. Maganu na yena a yima a vulavula a ku : "Ku hava marito yo tala lawa ma nga engeteriwaka e henhla ka le'swi nga vulavuriwa hi vakulukumba vatatana. Mina ndza nkhenisa hi laha va hi tirheleke timhaka ha kona. Mina a swi fi leswi ndzi nga rhangana ndzi vona rivala. Nnawu wa xihina wu yimisa sweswi vatatana va endliseke xiswona. Nhlakati hi yena hosi ya hina, hi yena tata wa hina, hikwaswo swi langutile yena, i mfanelo ya hina ku nwi yingisa loko vutomi bya muti lowu byi ta famba sinene." A tshamisa e hansi.

449. Loko a tshamisa ku suka xidumo le'xikulu xa mikulungwana; vavanuna va phata-phata, va ringeta ni ku giya ku komba leswaku va tsakerile ngopfu marito ya nwana loyi.

450. Nwanongoti a tlhela a yima a ku: "Ha nkhenisa timhaka hikwato, sweswi vanhu va fanela ku nyikiwa swakudya va dya; Ku ta ku mundzuku hi ta sala hi xindyangu hi hetisa le'swi nga sala." Kunene byalwa byi huma byi nwiwa; tinyama ti phakiwa ti dyiwa, ku tsakiwa.

451. Mukhalabye a a siyile vavasati vambirhi la'va ha ri ki vatsanana, va ha lavaka vavanuna. Loko va tlhela va hlengeletana ni mixo hi loko va vitaniwa leswaku va ta ganga. Munene a ganga Nhlakati, Mudavazi yena a ganga Maganu. Kutani Nwanongoti e/ku: "Mi swi twile hikwenu le'swi vuriweke hi vasati lava; va tihlawulele hivoxe la'va lavaka leswaku va va hlayisa. Kutani-ke wena Maganu ku sungula namuntlha udavazi i nsati wa wena, P.

17

u fanele ku nwi endlela hikwaswo , u ri karhi u swi tiva leswaku a a ri nsati wa tata wa wena. Na wena Nhlakati Munene u ku rhandzile, na wena u fanela ku nwi rhandza, u nwi hlayisa ni ku nwi endlela hikwaswo le'swi endleriwaka wansati hi nuna wa yena. U nga nwi karhati, a a ri nsati wa tata wa wena, i ndzhaka ya wena. Mi hlayisana swinene."

452. Vavasati va huma loko swi herile ku sala vavanuna. Vona va sala. Vatlhela va vitana vakhegula ku ta vona swa milandzu va swi twa na vona. Kutani Nwanongoti a tlhela a ku : "Ndzi vulavula vamanana wa nwina va ri kusuhi va ti twela hi tindleve. Wena Maganu ndzi byela Nhlakati leswaku mina ndzi tiva nandzu wa homu le'yi nga ka Nkhavelana, u fanele ku yi landza ka ha ri tani, hi ta tiva ku rihiwa ka yona. Kambe ku ni mali ya tipondo ta ntlhanu na tirharhu le ka Mafenya, na tona u fanele ku ya ti vutisa, ti hatla ku huma ka ha ri sweswi. Jozi yena u lombiwele mbuti ya ntondholo a ya tlhavela vakonwana va yena, na yona yi fanele ku ya landziwa. Loko a ri tata wa nwina a ndzi tivi nandzu wa yena lowu a wu dyeke e ka vanhu lo'wu fanelaka ku rihiwa hi wena, a nga ndzi byelanga; loko a ku byerile wena u nga hi ntshunxa leswaku swi ta hatlisa ku lulamisiwa, na nwina mi sungula vutomi bya nwina ". Nhlakati a hlamula leswaku a nga tivisiwanga nchumu xa milandzu le'yi dyiweke hi tata wa vona; a komba leswaku u tiva ntsena le'swi hlayiweke hi mukhalabye. Na vona vakhegula va tiyisa sweswo, hikuva a va swi tivisiwile hi mufi loko a ha hanya.

18. 453. Xuma hikwaxo i xa wena Nhlakati. Mitsengo ya vamakwenu yi va ringene vini va yona ; u fanela ku vona leswaku unwana ni unwana u kuma nsati hi xuma lexi. Mavulavulela mi to pfunana, mi hi tivisa. /A mi fanelanga ku hi fihlela nchumu xa timhaka ta ndyangu leswaku hi ta tiva lexi hi xi vulavulaka loko ku ri ni timhaka. Hi te hi wena hosi ya muti lowu wena Nhlakati. U nga tshuki u hangalasa xuma lexi xa muti, xi lo hlayisiwa loko u ko u ta kuma xi ri kona hi ndlela leyi u yi vonisaka swona namantlha. Swilo swi tala hi ku hlayisa. Ndzi engeta ndzi vula kambe ndzi ri : Xuma xa yindlu yinwana a xi dyiwi hi yindlu

WGM

yinwana. Xuma xa yindlu yoleyo xi ayiwa hi yindlu ya xona ntsena ; loko xi tshuka xi ya e ka yinwana xi ya hi ku lombiwa, ku ri leswaku xi ta siviwa, xi ta tlherisiwa. Mhaka yoleyo i mhaka le'yikulu ngopfu, u fanela ku yi tsundzuka loko u ri karhi u tirha timhaka ta nuti lowu. Mi twanana, mi tirhisana.

454. Khamisa nahuna ya muganga wolowo a a ri kona e tinnakeni teto hikwato ku sungula loko mukhalabye a lovile ku ta fika siku lori ra nkosi wa yena. Nyimpfu yinwana e ka le'timbirhi a yi tlhaveriwe yena, na swona a a ri nunghana lo'nkulu wa mukhalabye.

455. E ka Khumalo a ku ri ni munhu unwana vito ra yena a a ri Magwaza. Nuna loyi a a ri mulwi wa tinyimpi; tlhari ra yena a ri nwile ngati ya vanhu swinene. Nuna loyi a a ri ni vasati la'va fikaka e ka ntlhanu. Hikwavo a va ri ni vana va xinuna ni va xisati. Swifuwo le'swikulu ni le'switsongo a a ri na swona; swinwana swa swona a swi ri swo thumbiwa e nyimpini, kasi swinwana a swi ri swo swi byisa hi vun'anga. Swa vun'anga a swi nga byisiwanga hikwaswo ku vuyisiwa laha kaya, kambe u tekile nwana wa yena lo'wa mudyandzhaka a ya na yena a ya nwi komba swifuwo leswi, ni ku tivisa leswaku : Loko ku nga vuyi mina ku ta landza swifuwo leswi, mi ta nyika loyi, hi yena nwini wa swona, a komba Muswazi.

19 456. Ku hundzile mikarhi yo lehanyana, Muswazi yena a ri e ku/tirheni e xilungwini, masuku mukhalabye a khomiwa hi vuvabyi. A lerisela vanhu la'va yaka e ku tirheni e xilungwini leswaku va ya tivisa Muswazi leswaku yena wa vabya. Muswazi a ma kuma marito ya tata wa yena, hi ku chava ku tshika ntirho a nga si twisisa swinene mayimele ya vuvabyi, na yena a lerisa la'va nga vakachela e kaya ku kuma swinene vuyimo bya vuvabyi bya mukhalabye tata wa yena. Loko va fikile va byi vona vuvabyi kunene va tlherile va ya nwi tivisa leswaku mukhalabye wa vabya kunene. Xikanwe hi loko a suka a yima a vuya laha kaya.

457. Ku fika ka yena laha kaya a kuma vuvabyi byi karhata. A famba-famba na byona, kambe byi kaneta. Mukhalabye loko a swi twa leswaku vutomi byi nge he vi kona a lerisa timhaka hikwato e ka Muswazi a ku : Nwan'anga, leswi ndzi fambaka u ta endlisa leswi

WGM

hi nhundzu ya mina. Makwenu wa yindlu le'yitsongo loyi u ta nwi nyika tihomu timbirhi a tatisa entsengo, ndza nwi lovota. Makwerhu luya lahaya Rigorigo u ta nwi nyika homu leyiya ya nkone (muvala), yena u ta tswarisela Jamela, na vona ndza va nyika leswi ndzi kotaka ku va endlela swona. Homu le'yo tshuka ya nkomazi u ta yi nyika makwenu loyi wa ndzisana ya wena u nwi tatisela ntsengo na yena. Loko swi ri le'swinwana u to swi vona leswi u nga ta swi endlisa xiswona.

458 . Ndzhaku ka masikwanyana Magwaza a love va nwi lahla e mutini wa yena. Makwavu Ximati loyi va nga tshamisa kunwe a a ri kona ku vona mitirho leyi; na yena makwavu Makhuza a a ri kona. Vanwana vamakwavu va akile kule e Xipilonko. Va lo rhumeriwa rito leswaku va swi tiva leswaku makwavu wa vona a nga ha ri kona.

459. Ndzhaku ku lunghisiwa masiku ya nkosi wa yena lama va nga ta hlangana ha wona leswaku va nwi rila ku veka mudyandzhaka loyi u nga ta sala a ri yena loyi a nga ta vona timhaka ta muti lowu.

20 . 460. Loko masiku ma tshinela na vona va tshinela hikuva a va huma kale. Kunene loko siku ri fikile va hlengeletana e mutini wa Magwaza ku nwi rila ni ku veka nwna wa yena ku sala a langutisa muti wa tata wa yena. Magwaza a a ri ndzhuna ya hosi, kwalaho na wona nkhuvu lowu wakulu, hikuva murhumiwa wa hosi u fanela ku va kona.

461. Vanhu loko va hlengeletene hi vunyingi loko siku ri fikile, a ku andlariwile sangu e mahlweni ka yindlu ya mana wa Muswazi, kutani Muswazi loyi, a nga yena mudyandzhaka a tshamisisiwa e henhla ka rona, vamakwavu hikwavo va tiyindlu hikwato va ri kona, va tshamisile e hansi va nwi rhendzele, a suka a yima a vulavula Hanisi a ku : Nwina vana va litava ma swi tiva leswi hi hlengeletaneke hikokwalaho ka swona namuntlha kwala; hi tile ku ta pfluxa marhumbi la'ma vangiwake hi ku love ka makwerhu Magwaza. Kunene u fambile a hi nga nwi voni , kambe wa hanya hikuva vana va jenu va kona hi valava mi va vonaka kwala mahlweni ka nwina. a xikarhi ka vona, e henhla ka sangu, mu vona ku tshamile unwana wa vona, yena Muswazi, kutani-ke ndzi mi tivisa  
WGM

namuntlha leswaku hi yena nwini wa muti lowu, hi yena tata wa muti lowu. Timhaka ta wona ti ta va e henhla ka yena ku sungula siku leri. Ku hava ni wunwe nwana wa Magwaza loyi a fanelaka ku karhata, ni ku tikurisa. Hikweni mi le mavokweni ya Muswazi. Nwina vavasati, vamanana wa yena, sweswi mi swi tiva leswaku Magwaza u pfukile. Hi yena nuna wa nwina, mi nwi yingisa tani hi leswi a mi swi endla e ka nuna wa nwina. Rito ra yena i rito ra Magwaza.

462. Vavasati va ba mikulungwana loko nkulukumba loyi a hetile ku vulavula, vavanuna va ba makhwela ku nkhenisa leswi Magwaza a nga pfuka e kufeni, sweswi muti lowu a wu ri marhumbi wu nga pfuxiwa, wu nga ni nwini tani he le ku sunguleni.

21 463. Ximati a suka a yina ku engetela marito la'ma nga vulavuriwa/hi yena Hanisi a ku : Marito hi wolawo mi nga na twa ma vulavuriwa hi nkulukumba loyi a ha ku tshamisaka ; a nga lo tisungulela wona u lo vulavula marito lava hi klanganeke namuntlha kwala hikokwalaho ka wona. A swi laveki leswaku nwina vavasati mi dyondzisa vana va nwina vutshinga. Muswazi hi yena nwana lo'nkulu wa Magwaza ; sweswi namuntlha kwala hi veka yena e matshanweni ya tata wa yena. Hi yena nwini wa muti lowu, timhaka hikwato ta wona ti tiviwa hi yena; ti vikiwa e ka yena. Na nwina vana va hina lava mi nga vavanuna, a mi swi koti, na swona a mi na mfanelo ya ku kulela Muswazi. Marito hikwawo ya nhundzu ya Magwaza u lerisile hi yexe a ha hanya ; a byela Muswazi hi nomo wa yena, na yena Muswazi a swi twa hi ta yena tindleve. Hikwaswo sweswo na yena u ta fanela ku swi endlisa sweswi a nga swi twisa swona swi huma e nonweni wa tata wa yena; a nga fanelanga ku hupa nchumu, a endlisa le'swi laviwaka hi mbilu ya yena, ri nga va khombo rero . Mi xiya la'va lavaka ku onha swa vanhu; va ta vulavula swo tala ni ku mi byeletela vuntswaka, loko mo yingisa vana mi ta onha muti wa Magwaza. Loko ha ha ri kona hina vatata wa wena hi ta ku pfuna loko u lava ku pfuniwa. A hi nga swi koti ku enghena e timhakeni ta wena loko u nga hi byeli ni ku hi kombela leswaku hi ku pfuna. Sweswi hosi hi wena hina ho va vatata wa wena ntsena.

WGM

464. Mukhalabye loko a tshamisa e hansi ku saka xidumo xa huwa ya ku tsaka, ni mikulungwana ya ku tlangela. Ku va kona ku hela ka swona.

465. Ndzhaku ka swona ku humesiwa swakudya, mavuswa, tinyama na byona byalwa. Ku oyiwa, ku nwiwa, ku tsakiwa.

466. Hi tlhelo re ndzhaku ya vanhu a ko va na nsati wunwe lo' ntsongo. Loko a vutisiwa vuyimo bya yena hi loko yena a ku : Mina ndzi nkat'a Muswazi. Kunene Muswazi a enghena endlwini ya yena a/velekela tata wa yena evana.

467. Loko swi herile hikwaswo vakulukumba va ya vika entsindza. Va famba ni nyimphu yo ya vika ha yona leswaku Muswazi u tshamile e xitulwini xa tata wa yena ku languta Muganga lowu a wu risiwa hi tata wa yena. Va untsindza va nkhenisa.

468. Loko va hangalakile va tlhelele e makaya Muswazi a ba tihomu hi laha a nga lerisiwa hi tata wa yena a ti nyika vini va tona ni ku va byela marito la'ma nga vuriwa hi mukhalabye. Loko swi herile hikwaswo a ya swi komba e hosini; hosi yi nkhenisa swi helela kwalaho.

Ndzimanyana ya 5. Ku ala mudyandzhaka.

469. Swi kumeka ha kanyingi e xikarhi ka vanhu leswaku munhu a nga ala ku va mudyandzhaka, na kona e xikarhi ka Vatsonga swi kona. Mudyandzhaka wa xiviri a nga byi chava hikokwalaho ka ku twa swivulavula swa le handle swi nwi chavisa. Loko a nga ri na yona m'ehleketo ni mbilu ya wanuna a nga ala ku amukela xitshamo lexi. U ta chava ku dlawa, u ta chava ku loyiwa, u ta chava ku vengiwa; kasi hikwaswo leswi swi kona hambu munhu a nga ri mudyandzhaka.

470. Munhu a nga chavisiwa hi manana wa yena hi leswi yena a chavaka ku dlayeriwa nwana, a ko a swi ngenisa e mbilwini ya nwana wa yena; kutani yena hambu a nga kombisiwa hi ndlela yihi ni yihi leswaku hi yena hosi ya mauti a nga swi koti ku amukela; kwalaho u to hundziwa ku hlawuriwa ndzisana. Na swona loko munhu a ri xihwatha a nga komba leswaku yena a nga ka a nga swi koti hikokwalaho ka ku kala ka vutoni.

WGM

23.

471. Loko loyi a fanelaka ku dya ndzhaka a nga pfumeli ku yi/teka, hi leswaku loko a ala xitshamo xa tata wa yena hikokwalaho ka ku chava kumbe swinwana, vo na ringeta ku sindzisa hi ku nwi komba leswaku i mfanelo ya yena hi ntumbuluko, kambe swi nga pfuni nchumu, yindlu leyi yi to tshikiwa ku yiwa e ka le'yi tlhandlamaka ku ya vekwa wa kona. Kwalaho a swi nga ha endleki leswaku byi tlhelela e ka yindlu le'yi nga byi ala hambu vana va yona kumbe vatukulu va yona va nga ringeta ku karhata hi ku vanga.

472. Vuyani, ku te loko tata wa yena a file kutani va ku a teka xitshamo xa mukhalabye, yena a ala. Vakulukumba a va pfumelanga, va sindzisa hi ku nwi komba leswaku a swi endleki ku ala, hikuva hi ntumbuluko hi yena loyi a fanelaka ku teka ntirho lowu. Kunene swi ko swi koteka leswaku a wu teka. Kambe loko a wu ngenile ndzhaku wu ya nwi nandzihela leswi a nga ha rhandziki ni ku twa leswaku u sungurile hi ku ala.

473. Khazamula a a nga ri munhu loyi a hanyaka swinene e mirini wa yena. E kufeni ka tata wa yena hi loko ku lunghisiwa leswaku a teka ntirho wa tata wa yena, kambe yena a tilandzula hi leswaku u ni vutshenyatshenya bya mmiri. Masuku vakulukumba va nwi komba leswaku a hi mhaka ya yena ntsena leyi, i mhaka ya ntumbuluko. Loko yena a ku wa vabya, vana va ta swi kota ku nwi pfuna; kasi loko vuhosi byi nga tlulerisiwa e ka yindlu le'yitsongo, sweswo swi ta hundzula vana va yena va va tindzisana ta ndzisana ya yena. U fanele ku byi teka yena leswaku e ndzhaku ka yena vana va yena va ta tama ti ri tona tihosi ta muti lowu. Kwalaho a hluriwa, masuku a byi teka. Ku fikela sweswi wa karhi wa tirha.

Ndzimanyana ya 6. La'va avanyiselaka nhundzu ya ndzhaka.

24

474. Hilaha swi kombiweke ha kona ku ni nhlengeletano hambu ti/ri tinhlengeletano le'ti nga ta vakulukumba va ndyangu ntsena, laha ku tirhiwaka swa ndyangu ntsena. Va nga swi tirha loko va hlengeletene kanwe; kambe loko va nga swi loti ku heta hi nhlengeletano yinwe, va swi kota ku tlhela va hlengeletana kambe ku hetisa timhaka ta kona. E nhlengeletanweni leyi hi kona vasati la'va tsongo, la'va ha ri ki vantawha, la'va ha lavaka vavanuna va hlawulaka kona vanuna la'va va gangaka.

Hi kona kambe ku phakiwaka swilo leswi swi fanelaka leswaku vanwana va swi kuma na vona hi laha swi fanelaka ha kona. Kambe ku nyika loku hi loko ku file munhu loyi a nga ni swa-nohumu ; vanwana va fa va ri hava nchumu, kuteni kwalaho ku nyika ku ta va hava, hikuva swilo ku ta va hava, swi ta va swi nga ri kona.

475. Nkarhini lowu vakulukumba va muti, va nga vatatana va loyi a vekiwaka e matshanweni ya tata wa yena loyi a nga fa, va nwi nyiketaka vukulukumba lebyi bya muti lowu, ni xuma xa wona, va ni marito e ka yena. Loko va ri kusuhi, kumbe va ri muti wunwe va ta nwi byela leswi : Xuma lexi tatana wa wena u lo hlayisa, u nga tshuki u xi hangalasa. Hi kona kusuhi, u ni mfanelo yo hi tivisa hikwaswo leswi ti nga tihaka ta muti, le'ti khumbanaka ni ku hanya ka muti lowu. Loko u hangalasa xuma u fanele ku swi tiva leswaku ni bi matimba yo ku endla leswaku u suka ni laha vukulwini loko u ri ni nsele. Swilo swa mukhalabye swi fanele ku tirhisiwa hi ndlela le'yi twakalaka, le'yincne, le'yi nga ta pfuna hikwavo va laha mutini. Laha swi ku nononhwelaka wa hi vutisa; loko swi koteka, kambe swi ri swikulukumba, wa hi tivisa hambu ku ri ndzhaku ka loko u swi endlile.

476. Muswazi Magwaza a a nga swi koti ku endla mhaka ya muti kumbe ya muganga handle ka tata wa yena lo'ntsongo, Ximati. Timhaka hikwato a ti vikiwa e ka mukhalabye Ximati ti nga si tengiwa; kumbe ti ya vikiwa leswi ti nga tirhisiwa swona.

NDZIMANA YA 25.

Leswi mufi a nga suka a lerisile hi nomo wa yenu.

Ndzimanwana ya 1. Leswi munhu a swi lerisaka a ha hanya swa ndzhaka swi ni ndzilakana.

477. Munhu loyi a faka a ri ni swilo (XUMA) a nga ha nyika lava a rhandzaka ku va nyika. Loko swilo leswi a swi avela vanhu la'va nga maxaka ya yena a ha titwa swa amukeleka e ka la'va nwi hlayisaka. Kambe loko a nga vuvavula se a ri kusuhi ni ku fa ku ri leswaku i ku hlala, swi vuriwa mijamujamu ya rifu, a swi tekiwi swi ri timhaka. Na swona ku nyikiwa vana ni vamakwavu; munhu wa le handle a swi endleki. Na swona vayingisi va ta pima swilo leswi a swi nyikaka evukulu bya swona.

WGM

Le'swikulu swi fanela ku va swa ndyangu.

478. Munhu wa xisati wa va phakela vana va yena va xisati ni loko va ri e vukatini, a va nyika leswi yena a navelaka ku va tsakisa ha swona. Vanwana va nyika va ha hanya; rifu ra ha ri kulenyana.

479. Munhu lo'wantswaha loyi a nga si ku tekaka ensati a ri wa xinuna a nga swi koti ku phakela vanghana nhundzu ya yena. Hi nnawu wa Xitsonga i nwana wa tata wa yena, yena ni hikwaswo le'swi nga swa yena i swa tata-wa-muni. A gna nyika vamakwavu va laha mutini hikuva loko swi amukeriwa hi vona swa ha ri swa muti, swa ha ri swa tata wa vona, ya ha ri nhundzu ya muti. Ni loko a ri mufana lo'ntsongo swa ha fana, swi va swi tlurisa hikuva loko a ri yena a nga si va ni m'ehleketo ! m'ehleketo ya yena i tata wa yena kumbe mana wa yena.

26 480. Mandlamuki loko a nga si lova, masiku ma ha ri kule, u swi kotile ku nyika nwana wa yena wa xisati ehomu. Homu leyi a yi ri ya yena mukhegula ya vun'anga ; mukhalabye a na a a lovile ku ri masiku. Loko a lava ku nyika nwana wa yena homu leyi u kombile/e ka nwini wa muti, mudyandzhaa leswaku a a lava ku nyika nwana wa vukati homu leyi. Kunene va twanana leswaku leswi nwana wa vukati a nga kule, a nga dyiki nchumu xa laba ndyangu swa fanela leswaku na yena a kuma xitsanana nkarhi lowu. Hi loko a nyikiwa homu leyi. Ku lo hundza nkarhi wa lembe hi loko mukhegula a lova.

481. Vanwana vaavi va xuna va ni ku chava ku endla ntirho lowu; kasi vanwana la'va fanelaka ku nyikiwa na vona va chava, hikwavo ka vona hi ku anakanya ku biha loku kumbe ku nga ri ki kona ni switsanana; kambe hambu swi ri tano va swi endla hikuva yi mfanelo.

Hdzimanyana ya 2. Swilo le'swi nyikiwaka.

482. Munumuzana ku vutiwa uhloko ya muti, tatana wa wona, hosi ya wona. Nhundzu (xuna)le'yi nga ya yena u yi tirhisa hi tindlela tinbirbi le'ti tiviwaka hi vanhu hikwavo , hi leswaku nnawu wa Xitsonga na wona wu swi tivisa xisweswo ; kasi loko a nga endlisi swona u tlula nnawu yena nwini wa muti .

WGM

(1) Ku ni xuma lexi xi averiwaka (nyikiwaka) yindlu yinwana ni yinwana leswaku yi hanya ha swona, i swa yona. (2) Ku ni xuma le'xi nga xa yena hi xiviri. Xona i xa muti hikwawo, hikuva hi xona lexi a xi tirhisaka ku hlayisa muti ha xona. Xona u endla ha xona hilaha a rhandzaka. Kasi loko wu ri ntsengo wa yindlu yinwana loko wu ya e ka yinwana wu ya hi ku lombiwa wu ta tlhelela kona.

27. 483. Swa fanela leswaku munhu a nyika vana va yena xuma a ha hanya, kutani loko a file a ku nga ha leveki ku avanyiseriwa ka xuma. Kambe loko ku ri ku lovota vana va yena unwana ni unwana u kuma xuma xa makwavu loko a ri na yena. Loko a ri hava makwavu tata wa kona u ni mfanelo ya ku nwi lovota nsati wunwe. Loko a ri na swona a nga lovota unwana ni unwana wa vona hi xuma xa yena (xinga ri le'xi lovoleke vanakwavu / kambe xi ri le'xi nga xa muti (xi nga xa yena)).

484. Leswi munhu a swi nyikaka vanakwavu kumbe maxaka ya yena a swi vuriwi ndzhaka, kambe to va tinyiko; ndzhaka hi le'yi nyikiwaka nwini wa yena loyi a fanelaka ku yi dye. Swilo leswi a swi ri swa mukhalabye, swi salaka swi va swa yena loko nwini a file; leswi nwana a humaka na swona leswi wu nga nyuku wa tata wa yena.

485. Mali i swa masiku lawa. A ku tiviwa ntsene tihomu. Hi tona leti munhu a a ti siyela (a nyikaka) vana va yena. Swifuwo hi swona leswi tirhisiwaka, hambu swi ri le'switsongo. Mitirho minwana leyi munhu a yi endlaka hi mavoko ya yena na yona yi nga ha nghena kwala ndzhakeni.

486. Loko ku ri ni xilema e xiharhi ka vana va yena nkulukumba loyi u nwi nyika ku tlurisa la'vanwana hi ku pima leswaku la'va nwana va ta swi kota ku tirha va tihanyisa kumbe ku engetela leswi va swi nyikiweke, kasi loko a ri loyi wa xilema a nga ka a nga swi koti ku tirha, a nga ka a nga kumi nchumu; hikwalaho rharha-wa-muni a nwi nyikaka ku tlula la'vanwana.

487. Unwana munhu a nga rhandza nwana unwana wa yena ku tlurisa a va a nwi nyika homu le'yi fanelaka ku risiwa yi ko yi endla tihomu le'ti nga endlaka ntsengo. Unwana munhu a nga nyika e ka loyi a nga nwana wa makwavu loko a twanana na yena ngopfu.

WGM

A nga nyika homu kumbe ku tlula homu e ka munhu loyi a nga nwi pfuna loko a ri e khombyeni; ku kotisa munhu loyi a swi kotaka ku hanyisa munhu loko a ri karhi a vabya va ka vona va nga vuri nchumu ha yena. Kwalaho loko a ri ni swa-nchumu loko a ka a nga tsundzuka munghana wa yena.

28

488. Loko a lerisa ku nyikiwa ka munhu loyi, mhaka ya kona loko yi ta va yi fambile swinene, fanele ku lerisa makwavu wa xinuna a ri swinwe ni makwavu wa viseti, a nga hahani wa vana a ku : Loko ndzi ta va ndzi file ndzi rhandza leswaku mi nyika swimani-mani munghana wa mina homu le'yo karhi. Ma swi tiva leswaku loko hi vuya hi le Dayimani (Kimberley) ndzi vabyile e ndleleni, hikwavo va ka hina va ndzi sukela. A ndzi fanele ku va ndzi file ni sirha ra mina a ri nga ti tiviwa hi munhu, a ndzi to oyiwa hi makoti; kambe nuna loyi u sele na mina, a hlupheka na mina, ndzi ko ndzi hutelela, a hletela ndzi ko ndzi ta fika haleno kaya. Mhaka leyi yi tiviwa hi hikwavo vanhu. Loko a nga endleriwanga sweswo swi ta karhata. Mhaka leyi va nga ka va nga yi tsanwi, va ta yi endla hikuva ya twala, a na va ri karhi va yi tiva ya ku hlayisiwa ka yena hi munghana loyi wa yena. Va to nkhenza, va va va yi endla.

489. Loko ka ha tirhiwa e Dayimana, vanhu va ndzhawu a va suka va hlayile loko va ya e ku tirheni; a ku ri ri valala e ndleleni, a va tala ku dlaya vanhu va va tekele xuma lexi va nga xi tirha. Vanhu va ka Chavani (nchuna) va suka va ri ntlhanu na varharhu va ya e Dayimani e ku tirheni. Loko va tirhile va longa va vuya e kaya hikwavo ka vona. E ndleleni Mabahleka a khomiwa hi swivavi. Va ringeta ku nwi hlenga, kambe ndzhaku ka mesikunyana va karhala, va tifambela, va ko va ya fika e kaya va vika nkosi leswaku u <sup>file</sup> Marhanele. Kasi loko va famba Hunisi u sele na yena a ringeta leswi a nga swi kota, Xikwembu xi yima na yena munhu luyani Marhanele a sisimuka, kutani a nwi hletela va ko va ya fika e kaya. Vanhu swi va hlamarisa, ngopfu ku vona Marhanele a hanya kasi nkosi wa yena wu ririwile. Marhanele a fika a va tivisa va ka yena leswi timhaka ti nga fambisa xiswona, vona va tsaka ni ku nkhenza ngopfu hi laha Hunisi a nga tsbaka vutomi

WGM

29. bya yena ha kone hokokwalaho ka Marhanele, kasi varikwavo hikwavo va nwi sukerile, va nwi lanwa. Hunisi a nga nyikiwanga nchumu hi Marhanele hikuva a a ri munhu/ntsena a nga ri na xa yena. (xisiwana) kambe ku sungula siku lero Hunisi a a ri mudyi wa swa le mpfungwe e mutini wa va ka Marhanele. Hunisi a a hundzukile unwana wa vandyangu wa va ka Marhanele.

490. Mahazule wa ka Khosa a a ri ni muti lo'wukulu ngopfu. A a ri ni ntlhanu wa vavasati. Loko a fa vana va yena lava a va hanya a va ri khume na vambirhi. U va averile xuma xa yena a ha hanya. A a fuwile tihomu to tala ngopfu. Mali hikwayo ya yena a yi nyika hosi ya vona hikuva a a lamele, a ku a va nga nwi lan'uti, na swona a nga swi koti ku tithela. Tihomu a nwi nyika ntlhanu wa makume, kasi la'vanwana va lo ringaniwa hi khume-khume, a ri karhi a ku va swi kota ku bindzurisa ti tala. Loko a file vakulukumba va lo ya vona ntsena tihomu leti e tshangeni, ni ku laya vana leswaku va nga ringeti ku ba huwa hi mhaka ya ndzhaka hikuva unwana ni unwana u kumile swa yena, swi voniwile hi laha mukhalabye a nga va avela ha kona, swi lulamile.

491. Mhaka le'yi landzelaka ya ha enghena e timhakeni ta ndzhaka, hikuva na swona i swileriso swa mufi. Munhu loko a ri ni vana va xisati a a va langela mindyangu le'yi twisisaka hi yena, kumbe mindyangu leyi va twananaka na yona. Munhu a a swi kota ku byela va yena leswaku nwana wo karhi u ta fanela ku ya e ndyangwini wa va ka mani, (hi leswaku a ya kandza kona) mhaka yoleyo a yi endleka hi ku lerisa ka mukhalabye.

492. Ku tlula ku lerisa ka mufi a yi ri mhaka le'yi chavisaka ngopfu hikuva ku ni ku chava ka leswaku vanhu va nga sala va kuma makhombo loko munhu loyi a feke a va holovela hi ku ka va nga endlanga swileriso swa yena; hikuva loko a na a hundzile laha misaveni u ta va a hundzukile xikwambu na yena.

30. 493. Masiku lawa mhaka leyi a ya ha endleki hi mhaka ya xilungu;/vanhwanyana va tala ku tilavela bya vona vukati. Vanhu va nga lulamisa timhaka, vukonwna byi tiya, vo tshuka hi loko nhwanyana a fambile ni vanwana. A swa ha endleki ku sindzisa. Loko munhu a endla sweswo u to tilavela ku vulavula hikuva loko va nga ringeta ku amukela xuma nhwanyana a ri karhi a ala, va ta WGM

30 cont. xi kampfula, va nge xi miti.

494. Khale ka matiko a swi endleka khwatsi swi nga ri na ku karhata hikuva nkulukumba a a swi endla ku ri leswaku yena u ni m'ehleketo ya leswaku loko a ta va a file vana va yena va fanela ku sala va nga hangalaki, va hlangana hi ku tswalana hikuva xi nga xona xiboho le'xikulu, lexi xi nga ntshunxekiki hi ku olova. Loko kunene a lova u ta sala va swi endla, na yena nwana wa yena a swi pfumela, a ya kandza vukuti bya kona tani hi lebyi a nga lo tilavela yena nwini.

495. Bukuta loko a lova u lerisile leswaku nwana wa yena Somisa a tekiwa e ka Rhangane leswaku vuxaka byi ta leha, byi nga hatli ku timeka. Kunene nwana loyi u tekiwile kona hi Madale. U hanyile kona Somisa ku fikela loko nuna wa yena a lova.

496.

Ndzimanyana ya 3. Loko ku nga vanga na swileriso.

Loko munhu a fa a nga ri na swa yena ha kanyingi a ku vi na swileriso. Na swona loko munhu a ri loyi a nga tekangiki tshengwe swilo hikwaswo i swa yindlu yoleyi yinwe, nhundzu ya kona a yi na loyi a nga karhataka. Swa tiviwa leswaku lo'nkulu wa kona hi yena loyi a nga ta sala a khoma ntirho wa tate wa yena; xuma loko xi ri kona u ta swi kota ku pambolala vamakwavu. Ngopfu ku vona leswaku unwana ni unwane wa vona u teka nsati. Loko na swona a ri nuna wa tshenwe loyi a faka u nga lerisanga nohumu hi ku tshuketwa hi rifu, swilo swa yena swi ta sala swi aviwa hi la'va seleke, va ri karhi va swi fanbisa hi milawu ya swona.

END S. 902.